

o největších výhodách; mohlo by se totiž zboží nevyclené nebo vy-clené nižší sazbou pro pohraniční pásmo povolenou dostat i dále do země za vymezené území.

* * *

Již při výkladu o měně (v dílu II. str. 154) stala se zmínka o tom, jak na dovoz z ciziny a na zahraniční vývoz působí kolísavá měna. Klesá-li jednotka domácí měny proti cizím měnám (zvláště proti ustáleným měnám zlatým), může cizina nakoupiti v zemi lacnějšího zboží a výhodně je vyvážeti. Naopak zboží cizozemské se zdrazuje a přestává býti výhodno do země je dovážeti. Klesání měny podporuje tedy vývoz do ciziny a ztěžuje dovoz z ciziny. Zvratny jsou poměry, zdrazuje-li se domácí měna, ubývá vývozu a větší se dovoz z ciziny.

Protože proměny ceny peněz neustálených měn nemohou probíhati stále jen jedním směrem — buď že by jen stále klesaly nebo později snad stále stoupaly — nýbrž proměny ty jsou načisto kolísavé, nejsou účinky jejich na zahraniční obchod ani trvale ve směru příznivém vývozu ani nepřekážejí vždy dovozu. Každým způsobem činí zahraniční obchod velmi nejistým a riskantním a tím jej dosti podstatně ochromují.

Jednotliví vývozci nebo dovážecí zboží z ciziny mohou při tom vyzískati velmi mnoho. Pravidelně počítá se při zahraničním obchodu již s pravděpodobnou ztrátou následkem nestálosti měny a tím jisté zisk je značný, když větší proměna ceny peněz nenastala a stoupá tím více, když naopak vývoj ceny domácích peněz místo obávaných ztrát pomáhá k ziskům. [Když při vývozu cena domácí měny poklesla, nebo kdyby při dovozu z ciziny byla domácí měna dražší.] Tím má zahraniční obchod takových zemí povahu hazardní hry a z těch důvodů byla také zavedena *na vývozní zisky* vysoká daň v jednotlivých státech. (Na př. v Československé republice podán návrh, aby vývozní zisk byl zdaněn 50%).

Při silném klesání domácí měny nastává nebezpečí silného vy-vlastňování domácího jmění a kapitálu cizinou.

V zemích, kde je silně proměnlivá měna papírová, měnily by se celní sazby (ochranné) podle těchto proměn často k veliké škodě domácích podniků; proto se pravidelně v takových zemích stanovilo clo ve zlaté měně nebo ve zlatých mincích cizích států.)*

65. Spotřeba. Nesouhlas podnikatelského zaopatřování se spotřebou. Krise hospodářské, obchodní a úvěrní. Problem správného sociálního hmotného řádu.

Všecky hospodářské statky (i lidské hospodářské výkony k uko-
jení potřeb) mají konečné určení, aby posloužily jistým způsobem
lidským účelům. Při tomto upotřebení se stává s nimi někdy taková

*) Tak se platilo dříve clo v Rakousko-Uhersku, v Rusku a v Itálii v minulém století, pokud tam nebyly uspořádané měny zlaté.

proměna, že po ukojení potřeb, k nimž byly určeny, nejsou již způsobilé k dalším úkojům. Jestliže tedy statky při ukojování lidských potřeb buď zašly nebo se již k dalšímu lidskému ukojování nehodí, mluvíme o *spotřebě* jejich. Na př. potrava se spotřebuje, když byla lidským tělem zažita a dodala mu potřebné životní energie. [Ovšem je také spotřebována, když se jí užilo nestrídmě nebo nevhodně a při tom tělu uškodila; podobně je tomu s nápoji.] Spotřebuje se oděv, který tělo šatil a sešel tak, že se již k ošacení nehodí; spotřebuje se obydlí, jež dlouhým obydlením a časem bez náležitých oprav sejde tak, že v něm již bydletí nelze. Spotřebuje se energie domácího zvířete věkem a vysílením. Zrovna tak by možno bylo mluvit o spotřebě energie lidské, pokud je jí užíváno v jakémkoli provozu podnikovém a pokud se počítá za provozní náklad, jež nutno v podnikání tak hraditi jako jiný (na př. jako energii tažného zvířete).

Ovšem na energii lidskou, zařazenou v provozování podnikatelské, nelze jen hleděti jako na pouhý prostředek úkojný. Člověk sám přece je cílem, pro něž bývá ukojování zařízeno. Proto práce lidská v podnicích vynaložená není jako energie přírodní nebo animální (výkony tažných zvířat) určen pouze k nabývání určitých úkojů, nýbrž člověk v podnicích zaměstnaný kromě toho je tu, aby také *jeho potřeby* vlastní byly ukojeny. Ukojování lidských potřeb v lidských společnostech je tedy vlastním účelem pro lidská zaměstnání a nemohou býti ta zaměstnání snížena jen na pouhý prostředek pro nabývání statků a konání služeb, které by určeny byly *jen pro část* lidské společnosti. Takové snížení lidského zaměstnání a jeho zneužití bylo arci velmi časté dříve, když energie člověkova byla ztotožena. Otrok mohl býti zrovna tak spotřebován jako tažné zvíře; nevolník v tom směru úplně se podobal otroku i člověk, který byl poddaný k těžkým službám a dávkám. Práce lidí těch bylo zneužito k ukojování panskému; často vlastní ukojování pracujícího lidu bylo pro vrchnosti jen prostředkem provozovacím, aby totiž udržena byla pracovní energie poddaných do té doby, pokud by mohli vhodně ukojovati potřeby svých pánů. [Zrovna jako se udržuje pracovní energie koně nebo jiného soumaru.]

Ale ani v moderním provozování podnikatelském úplně nevy-mizel ten neutěšený vztah, že namáhání lidské bývá pouhým prostředkem ukojovacím pro podnikatele. Podnikatelská soutěž nemohla ani jinak než prostě počítati s najatou lidskou energií jako s *provo-zovacím nákladem* a nikoli jako se subjektem, pro kterého jsou úkojné prostředky sjednávány. Proto i v tomto vztahu člověk mohl býti spotřebován, když byla jeho energie vyčerpána jakoby se spotřeboval nějaký stroj. Rozdíl byl pouze v tom proti dřívějším dobám otroctví nebo poddanství, že lidé při tom spotřebování nebyli v pevném svazku s jinými jako se svými pány, nýbrž že se to spotřebo-vání dělo (i dosud děje) *neosobně* v soustavě podnikatelského provozu celého, pro který lidská práce při kalkulaci je prostým provozovacím nákladem. [O tom obšírněji viz „Dýchody pracovní“. Díl II., odst. 42., str. 208–220.]

Pro další vývoj sociální ovšem lidskou práci a tedy lidi nelze považovati za *předmět* spotřeby i také se na ně tak formálně již ne-

pohlíželo, třebaž skutečně bylo s nimi tak v podnikatelském provozování účtováno. Podnikatel používanou energii lidskou počítal stejně jako jiné provozní prostředky, ale o její spotřebování se nestaral, jelikož buď dělník sám se musil o sebe postarati ze své mzdy nebo když toho nedocílil, připadla starost oň celé společnosti, k níž náležel. Tím podnikatelé vlastně velikou část svých provozních nákladů přesunovali na veškeru společnost. Poněvadž pak společnost nebyla na to zařízena (a vlastně nemohla býti ani zařízena) — aby doplňovala zaměstnancům to, oč byli soustavou podnikovou zkráceni, objevilo se to stlačením pracovních důchodů na prospěch důchodů jiných.

Především to byli *podnikatelé*, kteří získávali z těchto zkrácených a tím nepatrných důchodů pracovních; tento zisk jejich se arci menšil účastenstvím *kapitalistů*, kteří si dovedli vymoci značnější důchody kapitálové (úroky a zisky spekulacní). Ale konkurencí při odbytú menšily se dále zisky podnikatelů i kapitalistů a roztrášeovaly se snižováním cen *mezi nescětné spotřebitele*, kteří však to někdy sotva postřehovali a tím méně si uvědomovali, odkud jim ty poměrně malé a těžko pozorovatelné výhody plynou. Občasné podnikatelé nadměrnou svou nabídkou a protože nejširší poptávka pracujících zaměstnanců při tom byla chabá (pro nedostatečné důchody jejich), stisnili se soutěží ceny a pozbyli nadměrných zisků. Mnozí z nich i spádem cen i zmenšeným odbytem ztroskotávají, takže i kapitalé často se při tom ztráci, aniž docílil čekanych důchodů. Konečně ani spotřebitelé neuhájí svých výhodných cen, jelikož podnikatelé, kapitalisté a částečně zaměstnanci usilují později si své újmy nahraditi, a hledí ceny zase zvýšiti; částečně konsumentí bývají také zasažení poklesnutím svých důchodů, čímž jejich prospěchy z menších cen se značně umenšují nebo se plně ruší.

Je viděti, jak nepřirozené a nesprávné stlačení důchodů nejčtenějších lidí, totiž zkrácení důchodů pracovních, ohrožuje dalším vývojem také všechny důchody jiné a že nynější podnikatelská soustava, která *musí* pracovní důchody účtovati za provozní náklad, není ani schopna sama od sebe vytvořiti dokonalou soustavu ukojování všech hmotných lidských potřeb. K tomu je nutné spolupůsobení veškerých společností lidských, což ovšem jest cílem dosud vzdáleným, k němuž se teprve pracovními reformami a postupným zdokonalováním lidských společností dospěti může.

Spotřebu tedy nutno vymeziti jako využití hmotných ukojuych prostředků, kdežto člověková energie třeba sebe skrovnější nebo nemělejší nesmí se považovati za předmět stejný s průmyslovou surovinou nebo jakoby to byl pouhý motor mechanický, nebo snad za tažné zvíře. Tak namnože až do nejnovějších dob bylo v provozovnách podnikových účtováno se samým člověkovým životem a jen účinnější sociální zasahování poněkud toto účtování změnilo. Náklady sociálního pojišťování, omezování doby pracovní, tlak sociální péce, sociální dozor na podnikové provozovny, aby v nich ani život ani zdraví zaměstnanců nebylo ohroženo, upravování mzdy kolektivními smlouvami atd. donutilo podnikatele (a spolčené s nimi kapitalisty) účtovati lidskou pracovní energii jinak nežli jako neživou energii přírodní a jiný mrtvý kapitál nebo jako živá užitečná zvířata.

Další zdokonalování tohoto postupu, které je vlastně pozvolným uvědomováním skutečnosti, že sám člověk vůbec je subjektem veškerého usilování o řádné ukojení lidských potřeb a že žádná část lidstva *nesmí být zároveň prostředkem* pro toto ukojování, přivede konečně lidstvo k souměrnosti a spravedlnosti také při úpravě prostředků ukojovacích i při jejich spotřebě.

Spotřeba může být buď úplná nebo pokenáhlá a částečná. Nejzákladnější potřeby udržování životní energie jako jsou potřeba potravy a nápojů nebo potřeby všelikých požitků k tomu se družících i jiné potřeby stále se opakující ukojují se pravidelně statky najednou spotřebovatelnými. Pokrmy, nápoje, požitky osvěžující, povzbuzující nebo rozčilující (káva, čaj, lihoviny, tabák, opium, koření, dráždidla různá a j.) nebo hovějící naruživostem bývají spotřebovány hned při požívání a nemůže se jich upotřebiti k dalšímu lidskému ukojování. To jest *úplná spotřeba* statků.*)

Proti najednou spotřebovatelným statkům je zvláště v kulturních společnostech více těch věcí, které jsou schopny ukojovati lidské potřeby pro delší doby, někdy po celé věky, ale kterým přece při používání ubývá stále něco ze schopností ukojovacích. Pravíme, že užíváním (i dobou také bez použití) statky *se opotřebují*. Takových statků ve společnostech civilisovaných stále přibývá a nabývají úplné převahy proti statkům najednou spotřebovatelným. Vždyť i k přípravě na ráz zužitelných statků jsou trvalá opatření stále se zdokonalující jako kuchyně a kuchyňská zařízení, pekárny, společenské jídelny se vši možnou jídelní soupravou atd. Potřeby osázení, bydlení, nejruznějšího pohodlí a k uspokojení všelikých kulturních požitků ukojují se statky trvalými — někdy pro celá pokolení určenými. [Na př. prádlo a šatstvo, domy, nábytek, budovy pro vzdělání, umění a zábavu, jako školy, vědecké ústavy, výzkumné stanice, tělocvičny, divadla, sbírky a nejrozmanitější musea, umělecké galerie, knihovny, množství zábavních podniků atd. jsou na dlouhé doby určeny a teprve časem se opotřebují nebo vyžadují větších oprav nebo nového pořízení.]

Zrovna tak je tomu se statky, které jsou prostředky k nabývání statků nových nebo k používání lidských služeb. Nejruznější zdroje energií (kalorické, elektromotorické) nebo zpracované suroviny spotřebují se najednou, kdežto přístroje, stroje, vytrvalé energie (na př. vodního spádu, zřídla petrolejová, plynová a doly uhelné), meliorace, továrny a jejich vypravení i budovy provozovací, administrativní atd. jsou vytrvalé. Úplně najednou při provozování podniků se spotřebují určitá množství surovin euergetických (uhlí, nafta a její zplodiny, palivové dříví, plyny hořlavé atd.) nebo suroviny spotřebované při zpracování na výrobek (surové železo, cukrová řepa, bavlna, vlna, len, hedbáví a jiná vlákna v přízi, v látkách a v oděvech; brambory,

*) Může ovšem zbytků po ukojení oněch základních potřeb ještě být jinak použito, na př. výmělů potravních za dobré hnojivo. Ale v městech musí být mnoho věnováno na odstranění výkalů (nákladné zařízení klosetů, důkladná kanalisace se splachovacími sběrači, odstraňování smetí a nečistot z veřejných míst a cest atd.). Náležitě využití všech těchto společných pozůstatků je nezbytným (sociálně) ekonomickým příkazem, aby se nezmařily velmi důležité ano z části nenahraditelné kapitály pro zemědělské provozování a pro vyživování lidské.

melasa, nezralé ovoce, obilí atd. při výrobě líhu nebo ječmen, slad a chmel při výrobě piva atd.).

Přístroje, stroje, důlní stavby a důlní inventář, budovy tovární, zařízení provozovací, jakož i pro dopravu cesty, koleje, stanice, skladiště, lokomotivy, vozy, lodě a přístavní zařízení jsou trvalými delší nebo kratší dobu a opotřebují se pouze. Ale opotřebování nebývá tu pouze fyzické, nýbrž také technické následkem změn provozovací techniky nebo sociální následkem změn spotřebních. Mnohé stroje nebo jiné trvalé provozní prostředky byly by ještě zcela dobře upotřebitelné, ale bývají vystřídány novými dokonalejšími. Tak ony kapitály starší jeví se býti spotřebované, jelikož jich již při provozování podnikovém nelze bez újmy provozu užiti a k jiným potřebám se vůbec nehodí (leďa jako odpadky nebo starý materiál). Také v tom směru se jeví moderní soustava podnikatelská často velmi neekonomickou, že zbytečně někdy tak se až plýtvá provozními kapitály: Některý podnik vynašel lepší provozovací způsob a po jeho zavedení může při soutěži ostatní podniky téhož druhu překonávati a na trhu tisknouti. Tím podněcování bývají i ostatní konkurenti k opuštění svých dosud nespotřebovaných provozních kapitálů a k opatření nových. Těmi reformami provozními *najednou velmi mnoho* provozních prostředků ještě nezžitých *se spotřebuje*, které by bývalo *možno nahražovali* novými lepšími *jen ponenáhlu* bez odvržení kapitálů ještě dobře upotřebitelných. Ale neúprosná soutěž nedovoluje, aby se pozvolněji technické pokroky prováděly.

Arci se tímto překotným závoděním velice podporovaly různé technické pokroky, ale zároveň se jistě i kapitály velice plýtvalo tak, že zisk z pokročilejších způsobů provozovacích byl dosti často převážen ztrátami vyplývaných odložených zařízení. Tedy příliš překotné zdokonalování provozů není vždy jen národohospodářským úspěchem, jestliže spotřeba starších kapitálů je při náhlých a častých změnách technických přílišná a zbytečná. Kdyby nebylo nutnosti pro konkurenty *rychle* se přizpůsobovati výhodnějším provozovacím methodám novějším, jichž soupeři užívají, často by celkové zaopatření spotřebitelů bylo ekonomičtější, že by se mohlo využití i méně vhodných kapitálů starších, které jsou ještě úplně zachovalé. Kapitály dobré musily se však vystřídati jako spotřebované pouze z důvodů konkurenčních.

Také sami spotřebitelé velmi často úkojnými prostředky všelijak plýtvají a zbytečně nebo předčasně je spotřebují. Buď se užívá prostředků nevhodně, nemírně a nestřídmě nebo se při spotřebě neekonomicky s nimi nakládá, takže se zhoršují nebo kazí, nebo se předčasně odkládají jako spotřebované, ačkoli by dlouho ještě k ukojení stačily, nebo se neopatří náležitě proti možným ztrátám a újmám (na př. živelním) atd.

Spotřebou se nemírně stráví mnoho prostředků zbytečných ano škodlivých (tabáku, lihových nápojů, dráždivel a všelikých velmi nákladných labužnictví), ale často i jinak nutně potřebnými prostředky se mrhá i plýtvá. Místo toho by se zajisté daly ukojiti nezbytné potřeby lidí strádajících nebo chřadnoucích a hynoucích beze své viny, protože jim dosavadní podnikatelská soustava patřičných důchodů nezjednála. Zvláště různé společenské zvyky a vázanosti pobízejí k roz-

mařilé a předčasné spotřebě (na př. když se odkládá nebo ničí oděv, který je naprosto zachovalý, protože se považuje za nečestné objevovat se v témže oděvu delší dobu). Velmi mnoho věcí se předčasně spotřebuje sociálními příkazy příliš měnivé módy, jelikož věci z módy vyšlé jsou od společnosti odmítány jako nevhodné nebo jako směšné (ovšem někdy je to jistě i pravda, neboť skutečně bývá móda často nevhodná i směšná, arcíř i móda zrovna současně přísně vymáhaná). Nejhorší jest ovšem spotřeba škodlivých a ničivých látek, kterou se nad to ještě spotřebují (zničí) spousty nákladných statků jiných, na př. spotřebou válečných prostředků (všelikých pustošivých zbraní, střeliva, výbušných látek) ničí se nejcennější i nejtrvalejší statky i spousta nejnadejnějších životů lidských. [Za válek a revolucí. Také tu velmi rozhodují technické pokroky. Zbraně lepší bezpodmínečně vytiskují úplně zachovalou výzbroj starší.]

Jednotlivé vytrvalé statky opotřebují se stále přirozeným působením i bez jakéhokoli užívání se strany lidské společnosti. Opotřebením i jest buď ponaáhle (na př. vlhkostí a postupným povolným rozkládáním na vzduchu, jako jest rezavění, setlívání a zahnívání, přirozené sesouvání a rozpadání atd.) nebo náhle živelnými pohromami mohou najednou zničena býti nákladná díla. Proti tomu lze se však také již chrániti: na př. proti zátopám a povodním náležitou úpravou řek a jiných toků, zahražováním bystřin, stavbou ochranných hrází a nádrží s přehradami údolními atd. Proti požáru je třeba voliti materiál co možná ohnivzdorný a starati se zároveň o správnou požární policii a o bedlivý dozor. Když neužije se včas a v dostatečné míře preventivních zařízení, třeba náklad na ně byl sebe větší, mohou býti škody z toho nepoměrně rozsáhlejší nežli větší kapitál na zajištění proti pohromám vynaložený. Kromě toho se pohromy takové rády opakují (na př. povodně z neupravených toků a řek).

[Pojišťování arcí není prostředkem proti spotřebě, neboť pojištěním se faktické škody a újmy nedají odčiniti, pouze se jinak rozdělí nebo se přesunou na pojišťovnu. Ovšem při jednotlivých podnicích jeví se pojištění nutným, ale pro podniky veřejné nebo dosti veliké soukromé je účelnější pojištění buď předejít vhodnými zařízeními nebo nejde-li tak všecky škody vyloučiti, ukládati *reservy* proti podobným neodvratným újmám.]

Reservy t. j. nespotřebované kapitály z důchodů obohacují jednotlivce i společnost a činí je způsobilejšími k lepšímu a dokonalejšímu budoucímu ukojování potřeb. Je však důležité při tom, jak *reservy* ty se rozdělují i jak se jich upotřebí v jisté společnosti. Není velikým společenským prospěchem, když (*reservami*) nasbírané kapitály soustřeďují se jen v držení nemnohých jednotlivců, kteří jimi nabývají zvláštní společenské moci na úkor ostatních lidí, nebo když se *reservy* používá hlavně k ukojování zbytečnému a přepychovému ano i na poškozování celé společnosti. [Když na př. úspor se použilo na válečné zbrojení atd.]

Mezi *reservy* jen *neprímo* čítati sluší úspory v kapitálech uvěřených (v pohledávkách a v cenných papírech všech druhů), jelikož vlastníci úspor jsou věřiteli, vůči nimž dlužníci jsou povinni teprve dodávati důchody z kapitálů uvěřených. Záleží hlavně na tom, jak

dovedli dlužníci (nejrozmanitější podnikatelé a veřejná správa) uvěřených kapitálů využití. Když se uvěřenými úsporami dalo vyzískati více nových důchodů i záloh nastrádati, patrně se tím společenské zájmy zesílily i jest možno mluvit o větším sociálním blahobytu i o větší společenské zámožnosti. Ale mohou i pochybeným podnikáním i veřejným jednáním úspory se proplýtvati nebo zničiti, ano je možno jich použití až k přímému ničení nebo mrhání statků jiných i lidí samých. Dokladů zvláště pro nejnovější doby je všude hojnost.*)

* * *

Podnikatelská organizace, jakmile se všude rozšířila a převzala ukojování cizích potřeb skoro po celém světě, byla povinna splniti jistě velmi obtížný úkol, aby aspoň největší část lidských potřeb byla *řádně* ukojena. Zvláště se jeví nutným, aby ukojeny byly všude aspoň potřeby existenční potud, pokud by k tomu skutečně prostředky byly. Všechno podnikání se stanoviska sociálního je vlastně pouze k tomu, aby dovedlo shledati tolik prostředků hmotných, kolik jich je nutné zapotřebí k dostatečně rozumné spotřebě lidské. Vůči tomu ovšem je

*) Velmi mnoho akciových kapitálů i s rezervními fondy a prioritními výpůjčkami bylo vynaloženo na podnikání zcela zbytečné nebo se i úmyslně rozplývalo nebo se věci znehodnotily nerozumem a nedbalostí. Ještě hůře se hospodařilo u veřejných hospodářství s kapitály, kterých se jim pomocí úvěru dostalo. Stát, obec nebo jiná veřejná hospodářství kapitály uvěřené věnují buď na investice nebo na správu nebo na válečné zbrojení. V každém tom směru je možno uvěřenými kapitály všelijak plýtvati nebo je nevhodným používáním lze spotřebovati neužitečně nebo se mohou jimi ještě poškoditi a zmařiti kapitály jiné a způsobiti veliké škody společenské.

Příkladem nejhoršího zneužití úspor byly ve světové válce úvěry válečné, zvláště ve státech na konec poražených nebo válkou úplně vyčerpaných a dosud nezamyšlejších dání se na cestu nápravnou: V Rakousku nebo v Uhersku upsaný válečný kapitál původně (v r. 1914) měl téměř cenu předválečnou; rakouské koruny tehdy měly kupní sílu ve vnitrozemí jen o málo menší nežli franky zlaté v cizině. [Ani jejich kursovní cena nebyla v roce 1914 příliš nízká (ani o třetinu neklesla).] Kdo tedy upsal (první) rakouskou válečnou půjčku v korunách, dával státu jistě hodnotný kapitál. Do konce roku 1920 však v Rakousku stálým placením státních vydání hlavně pomocí tisku nových bankovek znehodnocovala se měna rakouská tak, že je téměř bezcennou. Roku 1914 před vypuknutím války byl 1 \$ = 464 K, ke konci roku 1914 byl něco přes 6 K, kdežto počátkem roku 1921 platil se již ve Vídni 1 \$ za 770—800 K rakouských (nebo uherských nebo byl i za více mark polských).

Kdo upsal na př. 1914 před vánocemi 1000 K 5½% rak. válečné půjčky, dával státu tehdy kapitál asi rovnocenný spřežení dobrých koní. Nyní podobné spřežení by nekoupil ani za dvě stě oněch tisícových úpisů válečných. Tisícový úpis vál. půjčky mohl se snad 1914 zpeněžit asi za 150 \$, z počátku roku 1921 nemá však ceny ani snad 1 \$ a jeho roční úroky mají ceny jen asi 7 centů, tedy jsou již skoro *quantité négligeable*; za ně by si ve Spojených Státech mohl koupiti jistě pouze něco nepatrného.

[Při té příležitosti nutno se zmíniti o zcela jiném osudu rak. válečných půjček v Československu. Za 100 K (rak.) nabízí se vlastníkům vál. půjček rakouských v Československu 75 Kč úrokovaných 3½%. Skutečná cena při tom je 100 K rak. = asi 10 Kč. Tedy v upsaném kapitálu v Československu nabízí se více než sedmkrát více nežli válečným věřitelům rakouským (nebo uherským) a v úrocích téměř pětkrát více. Jak je možno si tu stěžovat na zkracování? Arci zkrácení válečných věřitelů je nepochybné, ale ty zkrátala již sama válka a nikoli poválečný stát, který se snaží uvésti pořádek ve své finance také tím, že nadprůměrné úroky válečných úpisů trochu zmenšuje.]

nezbytno zjistiti, zdali tolik prostředků sehnati je možno, a je-li na to odpověď kladná, zdali podnikání dosavadní ukázalo se schopným postarati se o nejnutnější spotřebu i o její souměrné uspořádání.

Prostředků úkojných pro nynější počet lidstva bylo by ve všech směrech dosti. Potravin i jiných *rozumných* požitků tělesných bylo by lze jistě sehnati také *nad* nutnou spotřebu, jelikož dosud jen menší část úrodného povrchu zemského je vzdělávána, a to nikoli nejlepším způsobem. Ani obdělávané plochy nebyly dosud využitkovány řádně a přece před světovou válkou (ano ještě i za ní z počátku*) — pravidelně sklízelo se hlavních potravin takové množství, že by jich bylo dosti pro nasycení každého jednotlivého člověka po celém světě. Produkce zemědělská na konci 19. století a ve 20. století stále vzrůstala, ačkoli při tom ještě zemědělců ubývalo. Produkce ta dala by se jistě mnohokrát ještě zvětšiti.

Ale přece vyskytoval se hlad zrovna v některých zemích, které v ostatním světě se považovaly za zásobárny plodin pro země druhé (s nedostatečnými vlastními úrodami). Hlad opakoval se často v Rusku, při čem se i v těch hladových letech ještě mnoho obilí vyváželo do ciziny. Tento hrozný nesoulad a zlořád společenský nešel jediné ba ani ne hlavně na účet podnikatelské soustavy, nýbrž byl zavinován celým veřejným zřízením ruským. Ačkoli všech zemědělců v Rusku bylo přes 80%, ze vší zemědělské půdy jim patřilo pouze 30%! A na půdě té se hospodařilo ještě velmi bídne, protože ruský mužik (sedlák, drobný zemědělec) byl utlačen veřejnými i jinými břemeny, neměl dostatečného kapitálu a především jiným scházela mu potřebná inteligence.**) [Nedostávalo se také zvláště dobytka selským usedlostem.]

Podobně se dají vysvětliti příčiny občasného hladu ve Východní Indii nebo v Číně. V obou těchto zemích stačí a více než stačí k nasycení průměrná tamější úroda, pro doby neúrodu měla by býti zařízena řádná veřejná péče (zcela jednoduchá, že by se buď z úrodu dobrých reservovalo pro léta neúrodná, nebo že by se vláda postarala o rychlou dopravu scházejících potravin odjinud).

Podnikatelská soustava zavinuje však svými *cenami*, že se někdy zemědělcům *nevyplácí* pěstovati a na trh dodávati dosti rostlinných potravin (i jiných plodin na př. cukrové řepy), protože by méně vyžískali než když se věnují snad pěstování dobytka nebo kultuře průmyslových plodin, po případě se tak potraviny méně cenné proměňují ve zboží vzácnější a tím celkem mnoho potravin uniká pro vše-

*) Viz v I. dílu na str. 76. data o světové úrodě roku 1915—16 (podle zpráv mezinárodního ústavu zemědělského v Římě).

**) Ty všechny nedostatky zavinila neschopná absolutistická carská vláda. Výtěžky z 1 *ha* (po srážce osevu) byly pouze od 5—7 *q* obilí průměrně ročně, ačkoli půda je nad obyčej úrodná, kdežto v západních zemích evropských klidí se od 15—25 *q* obilí z 1 *ha* průměrně — (tomu arci bylo tak před válkou). Průměrná úroda ruská *sotna stačila* na obstojnou výživu — (klidilo se průměrně čistě ani necelých 500 mil. *q* všech druhů obilných na 140 mil. obyvatel a v úrodě té byl čítán i oves i krmný ječmen, které se buď skrmily pro dobytek nebo se ve velkých množstvích vyvážely za hranice). — Když tedy se obilí z Ruska opravdu vyváželo, znamenalo to spotřebu jistě hladovou; k vývozu nuceno bylo Rusko svým velikým zadlužením do ciziny a provádělo se to s bezohledností vůči hladovějším krajinám.

obecnou spotřebu. Když se obilí spotřebuje k vykrmení jatečného dobytka (nebo i dobytka chovného), získává se sice také kvalitativně lepší potrava (maso, vejce, mléko atd.), ale potravy té bývá méně (než skrmného obilí) a je poměrně dražší; proto méně zámožné rodiny snad nestačí svými důchody, aby si mohly koupiti dosti lacinějších potravin rostlinných, které se staly vzácnějšími a tím se zase zdražily; ovšem tím méně budou míti na potraviny dražší. Ještě hůře jest, když obilí nebo brambory za nouze a hladu se zpracují průmyslově na pouhé různé zbytečné požitky (na lih, pivo, slad, škrob, cukr hroznový atd.).

V tom směru na jedné straně podnikatelská soustava svými různými cenami neposkytla tedy pro široké vrstvy dostatečných důchodů, aby účinnou poptávkou nižších vrstev obyvatelstva stouply ceny zcela nutných potravin do té výše, že by se jejich umenšování (proměňováním v potraviny dražší nebo ve zboží nepotravní) pak nevyplácelo. [Ovšem ještě by to bylo odvislé od toho, zdali by nemohli jednotlivci za ty různé požitky (na př. za lihoviny nebo luxusní požitky) nabídnouti pak ceny ještě daleko vyšší. — Pro výkrm dobytka konkurují však s obilím a s jinými rostlinnými potravinami plodiny pícní; kdyby obilí větší účinnou poptávkou nežámožných vrstev se zdražovalo, nevyplácelo by se ho užiti k intensivnějšímu krmení dobytka a vystačilo by se snad s píci na výkrm. Také je možné, že by se k výrobě líhu snad i piva použilo plodin jiných než potravního obilí, kdyby účinnou poptávkou obilí se zdražilo. Každým způsobem by zdražení obilí mělo za následek, že by se ho mnohem více pěstovalo nebo že by se odjmuňd přivázelo, kde je ho náhodou snad nadbytek a je proto laciné.]

Nastává tedy často rozpor, když potravin je až nadbytek (často zdánlivý), takže snad jsou laciné, že přece skrovné důchody velmi mnohých lidí při tom ještě nestačí, aby si mohli koupiti dosti také těchto laciných potravin. Proto se mění lacinější potraviny buď v potraviny vzácnější a dražší*) nebo se zpracovávají v průmyslu zemědělském nikoli k potravě, nýbrž k pouhým požitkům nebo se uschovalí, až by zase zdražily. Ale hlavní vada bývá v následcích láce, že se pak omezuje pěstování plodin potravních, když neměly dostatečného odbytu, a tím se dočkají i zadržené potraviny lepšíh cen.

Je zřetelno, že dosavadní podnikatelská výroba, nynější stav důchodů i následkem toho spotřeba nejsou dosud v dostatečné souhře, aby se uspokojivě daly ukojiti jen nejnezbytnější (vyživovací) potřeby všech lidí. Velmi četné skupiny společenské dosud nejsou podnikatelským provozováním pojištěny proti citelným nedostatkům životním, ano ani hlad nebyl tímto řádem úplně zažehnán, ačkoli k nasycení by se dalo sehnati potravin pro všechny lidi hojně.

[Sluší však doznati, že celková veřejná správa lidstva je za ty nedostatky spoluvinná, ba že jí přísluší z té viny daleko větší podíl nežli soukromé podnikatelské soustavě. Kdyby bylo pečováno veřejně

*) Nejen prostým skrmováním obilí, nýbrž že se také obilí velmi málo vymílá na příliš jemné mouky, kterých se pak mnohem více spotřebuje od zámožnějších tříd na různá pečiva vzácnější.

o řádné důchody pro každého, kdo plní určitou nežbytnou nebo potřebnou sociální funkci a kdyby se včas dbalo v zemi o dostatek potravy buď vlastní nebo kdyby se pečovalo o nejvýhodnější její doplnění odjinud, nemusila by býti nouze nikdy aspoň o nejnezbytnější prostředky existenci. Ovšem byla by k tomu nutna i jistá shoda a výpomoc mezinárodní, která však je v zájmu celého světa, ačkoli zájem ten dnes ještě se velmi málo pochopuje, ano rozhodně se i proti němu mezi společnostmi lidskými pracuje a někdy násilně bojuje.]

Jestliže tedy výživy pro lidstvo je s dostatek, tím větší může býti hojnost ostatních úkojných prostředků jako věcí nutných -k bydlení, k ošacení i k jistému pohodlí a ke kulturním podstatným potřebám; ale ve všech těch směrech přece se mnoho nedostává nejširším vrstvám. Zároveň se jeví jistý zmatek a časté poruchy toho druhu, že některých statků je příliš proti poptávce, že ceny jejich silně klesají a podniky takového odvětví trpí a musí i zastaviti provozování. Tím ztrácí mnoho zřízenců v takových podnicích zaměstnání a tedy i důchody. Jestliže se podobné poruchy (krise) rozšířily v odvětvích velmi významných, bývají tím zasaženy také podniky příbuzné i jiné následkem tajné spojitosti celé podnikatelské organizace. Znatky z toho způsobují dočasný rozvrat v podnikání a tedy také v ukojování potřeb; podniky selhávají, protože nedocílily zisku právě tehdy, kdy jejich provozování se nejvíce zdokonalilo a rozšířilo; mnoho zaměstnaných pozbylo tak svých důchodů a nemůže hned nabýti nových a proto také nemají dosti prostředků ani na nejnnutnější výživu. Výživy té je snad dosti, ale není po ní dostatečné poptávky a proto se objevuje zdánlivý její nadbytek a ceny její klesají, čím se zase působí na menší pozdější nabídku.*) Právě takovými poruchami (krisemi) se často přihodilo, že nejnnutnějších úkojů bylo v nadbytku (třeba jen zdánlivém), ale že si jich množství lidí nemohlo přece opatřiti, ačkoli byly laciné, poněvadž současně pozbyli svých důchodů. A lidé ti pozbyli svých důchodů, protože zase jinde způsobili svou nadvýrobou nadbytek a stali se proto zbytečnými a nepotřebnými a pozbyli tedy zaměstnání.

Kdyby však podnikatelské zaopatřování úkojů bylo dobře sladěno, nenastával by ani v žádném odvětví zbytečný nadbytek ani by lidé proto nepotřebovali ztrácti zaměstnání a důchodů, ani by nenastávaly zbytečné poruchy v zaopatřování výživy. Ale takového sladění není, podniky věnují se zaopatřování cizích úkojů pouhou pravděpodobnou vyhlídkou na zisk bez jakéhokoli určitého zabezpečení, že se toho zisku také skutečně docílí. Pravidelné počítání na zisk často přivádí k *přepočítání* mnohých podniků, k jich nezdaru ano i k ztroskotání.

Tato nesladěnost a zmatečnost podnikání ukazuje zřetelně na nesouhlas podnikatelského dodávání se žádoucí spotřebou. V některém směru se poskytuje spotřebě až příliš mnoho, takže se to od-

*) Známým již použitím lidských potravin k výkrmu dobytka, k průmyslovému zpracování nebo zdržování od trhu a trvá-li to déle, také k omezení pěstování!

mitá, jinde je zase zaopatřování spotřeby chabé a způsobuje se tím zbytečné zdražování a nedostatek. I přílišným nabízením i neukojenou poptávkou způsobují se nezdary další, nastávají ztráty důchodů z nezaměstnanosti, proniká nouze a uskrovňuje se poptávka. To značí současně zase nové ochromování jiných odvětví podnikatelských a šíření zmatků i do nich.

Moderní podnikání děje se tedy velmi často na zdařbůh. Není ani přehledu o celkové spotřebě ani se neví, kolik vůči té (neurčité) spotřebě se chystá úkojů. Není tedy ani přehledu o množství potřebovaném, tím méně o tom, kdo všecko a kolik kdo bude na to množství dodávat. Ale i kdyby takový pravděpodobný přehled byl, není tu zase rozhodého, který by potřebnou úpravu po případě omezení podnikání mohl rozhodnouti a provésti. Při šíření podnikatelské soustavy jsou světové přehledy o pravděpodobné nabídce a poptávce nedostatečné.*)

*) V jistých odvětvích průmyslových již po delší doby jsou činěny rozečty i o pravděpodobné světové spotřebě i o jejím možném zásobení. Takové světové rozhledy o spotřebě i výrobě jsou známy z průmyslu cukerního nebo z průmyslu textilního, kovodělného, dolovacího atd. [Na př. Lichtovy zprávy z Magdeburku o trhu cukerním a jiné podobné zprávy z ostatních hurs na zboží.]

Ale tyto přehledy jsou možné jen v jistých odvětvích průmyslových dostatečně zkoncentrovaných, které mají už dokonalou znalost jak o konsumu tak o produkci ze zpráv podnikatelských koalic (kartelů, trustů a j.). Než ani toto zpravodajství jistě se nesmí přeceňovati; bývá v něm dosti podstatných omylů a jsou možná častá přepočtení, která nevylučují pozdější zmatky a krise.

Horší je, že ani dobrý přehled o budoucích potřebách a správný rozečet o jejich pravděpodobném ukojení není s to, aby zamezil na př. hroziící nadprodukcí, jelikož není výkonné moci, která by pro různé státy mohla ustanoviti podíl, jaký smí se od jednotlivé země ke spotřebě dodávati. I tak často se hroziící krise sice již dávno napřed vidí, ale mohou se nanějšve dělati opatření nikoli k jejímu zamezení, nýbrž nejvyšše ke zmírnění jejích následků. Při hroziící nadvýrobě nelze současněným podnikům výrobu snad omeziti nebo docela zastaviti, nýbrž často nutno naopak ještě snad výrobu stupňovati, protože aspoň poměrné provozovací náklady na jednotku úkojů se tím snižují a před zjevným vypuknutím krise je možno ještě docilovati zvýšenou výrobou zisku, kdy již konkurenti slabší a méně vyrábějící dávno prodělávají. Takové velké podniky se značnými rezervami také krisi snadněji přečkají a mohou snad později i ze zásob, které zadržely od spotřeby (ve svých skladech), když byly nejvíce znehodnoceny ve zmatech po vypuknutí krise nastalých, později něco odbyti již za lepších podmínek. Tedy proti hroziící krisi z nadvýrobky není vyvážnuti pro jednotlivý podnik tak, aby sám provozování své omezil, když se o to nemohly shodnouti podniky všechny (po případě na celém světě).

Příkladem může býti cukerní zásobování. Jsou na něm účastněny všechny díly světa jak cukrem třtinovým tak řepovým. Ale obojí produkce třtinového i řepového cukru je navzájem řešivá proti sobě. Každá by nejraději sama chtěla zázobiti trh cukerní a není autority, která by v tom mohla zjednatí porovnání. Vůči možné nadprodukcii cukru obojího druhu nebylo by lze ujednatí poměrná zmenšení pěstování cukrové řepy nebo třtiny. Teprve po změření sil následkem výpuklé krise nastává jisté omezení, když mnohé podniky ztroskotaly. Průmysl cukru řepového byl ovšem v hlavních zemích cukerních v Německu, v Československu, ve Francii atd. dobře zorganizován a dovede zajisté (jako již dříve dovedl) mnohem lépe čelití jak nastávající krisi tak i jejím následkům. [Kartely cukrovarů řepových dobře překonávaly všechny předešlé krise, což je dokladem pro to, kterak organizace podnikatelů může býti zrovna tak prospěšná, jako samy organizace zaměstnaných, že při krisích následky nezaměstnanosti se zmírňují.]

Cukr řepový vydobyl si svého čelného místa jak pomocí veřejnou tak zvláště koalováním cukrovarů. Proti třtině cukrová řepa zvláště v dřívějších dobách měla

V kterém odvětví ovšem není řádného přehledu ani o světových dodávkách ani o celkové (světové) spotřebě, tam mohou nastati zmatky a poruchy tím větší.

Někteří národohospodářští teoretikové přímo tvrdili, že kromě částečných poruch místních po celém světě opakují se v pravidelných obdobích (10 až 12letých) *krise všeobecné*. Ale důkazu přesvědčivého pro to nepodali. Dosavadní všechny krise se stanoviska světového pozorované *byly vždy jen krisemi místními*, ani největší z nich z r. 1873 nevyjímaje. Také průběh novějších krisí byl mnohem klidnější než dříve, protože se užilo již zkušeností z poruch dřívějších.

mnohé nevýhody. Cukrová třtina měla ve svých šťavách mnohem více cukru než řepa, což nyní stálým zušlechťováním setby se již vyrovnává (řepa mívá skoro tolik cukrnatosti, co třtina). Ze třtiny se lehceji cukrnaté šťávy nabývají a surový cukr třtinový je požitavější, kdežto řepový surový nikoli. Ale proti všem těmto přednostem třtiny v Evropě aspoň zvítězil cukr řepový úplně, ano mohl být dodáván i do samých vzdálených zemí, majících vlastní cukr třtinový (do Východní Indie, do jižní Číny, Japonska a jinam na počátku 20. století).

Řepový cukr se mohl v Evropě střední pro spotřebu všeobecnou vyráběti teprve za pevninské uzavěry Napoleona I., později za vysoké ochrany celní. Ale již v letech 1850—1860 začal se z Německa a hned na to z Rakouska cukr řepový vyvážeti; napomáhalo k tomu také, že nedostatečným zdaněním se při vývozu poskytovala (utajená) dosti vysoká vývozní premie (jak už o tom dříve bylo vykládáno). Podobně Francie poskytovala svému cukru řepovému i třtinovému rafinovanému ve Francii velmi vysoké (skryté) systémem zdaňovacím) vývozní premie. Z těch příčin cukr řepový vytlačoval cukr třtinový také z ostatních zemí evropských. [I Rusko mělo system vysokých premii vývozních.] Konkurence s cukrem třtinovým vzrostla pomocí kartelů cukrovarů řepových, jak už bylo pověděno, tak, že Anglie vynutila v bruselské cukerní konvenci odstranění premii i vysokých cel na cukr v zemích vývozních.

Za plné konkurence se třtinovým cukrem počátkem 20. století zásobovala se cukrem řepovým téměř polovice spotřeby světové (asi 47 až 49%). Obavy z bruselské cukerní konvence, že způsobí nezhojitelnou krisi pro cukerní řepový průmysl, se nespĺnily, a sice hlavní zásluhu o to měly zase cukrovarské kartely, které regulovaly přiměřeně výrobu i ceny, tak že ani v přechodní době krise nebyla zlá. Hned po r. 1903, kdy bruselská cukerní konvence začala účinkovati, poklesl sice podíl cukru řepového na světové dodávce až na 43%. Ale již při druhém období, kdy bruselská konvence byla na pět let (v r. 1908) obnovena, vyšinul se podíl cukru řepového ve světovém zásobování skoro na ten stav jako na počátku století (asi přes 48%). Tak bylo sice čeleno soutěži cukru třtinového organizací cukrovarů řepových.

Ale proti nadvýrobě cukerní vůbec nebylo dostatečné organizace světové a tedy krise v cukerním průmyslu byly časté pro jeho nadvýrobu; ovšem byly mírnější a neměly aspoň rozvratných účinků. Je však viděti, že krisím se nelze vyhnouti, ani když je nejlepší a nejsprávnější přehled o celé světové produkci a konsumpci, protože není dosud možná světová dohoda o podnikatelském dodávání. To bylo důvodem, že bylo cukernímu průmyslu zde tolik pozornosti věnováno.

Pro další vývoj cukru řepového sluší poznamenati, že Francie přestala brzy po cukerní bruselské konvenci cukr vyvážeti a že musila doplňovati svou spotřebu někdy i dováženým cukrem z vlastních kolonií. Největší pohroma na cukr řepový přišla však za světové války, kdy pěstování cukrové řepy se musilo omeziti z příčin vyživovacích a země řepového cukru byly blokovány. Po otevření hranic po válce *jediné Československo* zůstalo vývozním státem cukru řepového, kdežto Německo solva svou spotřebu (uměňšenou!) hradilo. Celkem cukr řepový válkou strašně podlehl cukru třtinovému. *Jediná Kuba vyrábí tolik cukru, co nyní celá Evropa*. Dosud v Evropě nebyla příliš citelná soutěž třtinového cukru, ale již se ohlašuje (přiváží se cukr třtinový na evropský kontinent i z Javy i z Kuby). Je tedy možná zase krise cukerní, která by těžce mohla postihnout Československou republiku, ačkoli organizace cukerního průmyslu v ní je výtečná jak se strany cukrovarů v kartelu, tak se strany státu, který převzal i domácí zásobování i vývoz do ciziny. (Cukerní ústředna.)]

Ovšem skutečná světová krise nastala po světové válce. (Ale ani ta nebyla úplně všeobecná; není v Americe ani v Japonsku ani ve všech neutrálních zemích.) To však není krise z nadvýroby nebo z přebytku zboží, nýbrž naopak krise ze zrušení, ze zničení potřebných věcí i lidí a jistě i z veliké lidské demoralisace poválečné. To je krise nouze, nepořádku a zchátralosti, kterou po tak ohromných válečných spoustách není možno dosti rychle překonat a která zasažla z části i země ve válce nesúčastné.

Podnikatelská organizace regulovaná pouze soukromým výtěžkem ve volné soutěži nabývaným je skutečně nedostatečně poučena jak o spotřebě a pravděpodobné poptávce, tak zvláště je nepoučena o budoucí nabídce. Pravidelně se neví, kolik určitého zboží se v příští době na trh dodá (a jak s důrazem vytykáno, kdyby se vědělo, není prostředku *včasného*, aby se zamezila nabídka přílišná). Z toho vznikající *krise odbytové, krise tak řečené z nadvýroby* nutí k zastavování provozu, buď k jeho omezení nebo k úplnému ustání jeho. V těch odvětvích, které krisemi odbytovými byly postiženy, nutno zaměstnané propouštět; nastává tedy někdy velmi rozsáhlá nezaměstnanost, ježto v krisích pravidelně není možno propuštěné dělnictvo jinde umístiti. (Naopak nezaměstnanost se následkem spojitosti celé podnikatelské soustavy přenáší za dob takových krisí také do odvětví ostatních buď technicky nebo odbytem na sebe odkázaných. Když na př. jest krise odbytová ve strojnickém průmyslu, zachvacuje i železářny i doly atd.)

Kapitálové ztráty za krisí a nezaměstnanost působí pak rušivě dále, ochromuje se spotřeba tím více, čím větší byla porucha. Může vypuknouti odbytová krise také pro ty podniky, které nevyráběly příliš, nýbrž jen pro pravidelnou obvyklou spotřebu, ale i pro ně se přece objeví „*nadvýroba*“ tím, že se *pravidelná spotřeba následkem krise zmenšila*. Při moderním sklonu podniků k velkému provozu je ovšem přesycování trhu spotřebního velmi pravděpodobné a při vypuknutí krise v jednotlivých rozsáhlých odvětvích podnikových lehké se také porucha rozšiřuje, protože zároveň ochabuje i silné spotřebivost následkem ztrát důchodových za nezaměstnaností.

Rozšíří-li se *odbytová* krise, bývá provázena i krisí *úvěrní*. Úvěr před propuknutím poruchy bývá již pravidelně dosti napjat. Podniky, které před krisí usilovně rozšiřují svůj provoz, potřebují arci také více kapitálů provozovacích (i základních) a soutěží oň u bank ochotny k vyšším obětem, jelikož před krisí bývají pravidelné zisky podniků veliké a zisků přibývá, čím více kapitálu v podniku jest, čím více lze provoz rozšiřovati. Ale jakmile zrovna před vypuknutím krise odbyt vážne, bývá potřeba úvěru tím větší, jelikož nelze na trh najednou vrhnouti znehodnocené spousty zboží podnikem vyrobené. K dalšímu udržování provozu i k nárokům věřitelů starších nutno se ucházeti o úvěr nový a to za cenu sebe vyšší. Ale v tom okamžiku již věřitelé znepokojení nejen že nového úvěru nepovolují, nýbrž naléhají o plnění starších pohledávání.

V těchto úvěrních potížích podniky se silně také ucházejí o úvěr u banky cedulové. Ta však brzy velikou všeobecnou poptávkou po úvěru, totiž velikou nabídkou směnek k eskomptu, nabídkou zástav k lombardování dospěje konečně k hranici svých prostředků a musí

jednak odmítati všechny úvěry pochybné, ale i úvěrům zcela zajištěným velmi ztěžuje úvěrní podmínky. [Za takových otřesů banka anglická zvyšovala svůj *escompt* na 6—7⁰/₁₀, ano při velikých krisích až na 10⁰/₁₀.] Tím nutí se také jiné úvěrní ústavy k upjatosti a konečným následkem bývá selhání úvěru podnikatelského vůbec. Podniky donucené k hotovému placení vyprodávají své zásoby, které při ztíženém odbytů tím více klesají v ceně, až na konec stávají se neodbytnými. Podnik, který by jinak měl dosti ještě prostředků k překonání krise, je nucen prohlásiti zastavení platů a s tím zároveň blíží se i úpadek.

Spojitosť všeho podnikání a zvláště spojitosť úvěrních závazků a pohledávek mívají úpadky jednotlivých podniků v zápětí těžké nenuže jak pro jiné podniky, tak zvláště pro banky i pro trh s cennými papíry. Všechny podniky, které již před krisí odbytovou příliš použily úvěru, bývají úvěrní krisí, která provází vždy krisi odbytovou, citelně zasaženy a mnohé neodolávají vůči znepokojeným a nedočkavým věřitelům. Úpadky se množí a tím se zase obojí krise jak odbytová tak úvěrní ještě silněji přirostuje a rozšiřuje se také snadno na odvětví, kde zrovna nebylo značnějšího nepoměru mezi poptávkou a nabídkou.

Za vzepjetí podnikatelského provozu (před vypuknutím odbytové krise) bují zvláště *bursovní* spekulace. Jednotlivé cenné papíry, především akcie podniků rozšiřujících svůj proyz, které měly dosud slušné dividendy, se na bursách velmi přeceňují. Čím více se přeceňují takové papíry, tím bývají však více ještě hledány od nezkušeného obecnstva. Na konec, i když se vidí, že ceny jsou již velice přepjaté, přece hned poptávka neustává. Na bursu, kde se daly získati veliké výtěžky stálým stoupáním cen, derou se totiž všichni lidé i ti, kteří nemají nijakých znalostí a zkušeností a kteří spekulují jen zcela na slepo. [Ostatně i odborná spekulace bursovní bývá často velmi zaslepená a lehkovážná.] Zajisté nastává i ve spekulacích bursovních konečný obrat a vypukává *spekulační krise*, která mívá tím horší následky, čím více se spekulací účastnilo neznačného a často i kapitálově slabého obecnstva a čím nesmyslnější byly ceny. Spekulační krise může býti někdy zcela samostatná bez předcházejících nebo provázejících krisí odbytových a úvěrních, ale ani taková samostatná spekulační krise neobejde se bez kritických otřesů úvěrních ani bez poruch odbytových. Byla-li však přepjata bursovní spekulace zrovna před vypuknutím rozsáhlých krisí odbytových a úvěrních, urychlují i zhoršují se všechny tyto krise navzájem. Často arci sama všeobecná krise odbytová dovedla způsobiti jak krisi úvěrní tak spekulační, zvláště když podnět k nim tu již byl.

Všecky krise způsobují značné ztráty kapitálové zároveň i s velikými poruchami důchodů. Krisi odbytovou zasažené podniky napřed zbavují se svých zásob za každou cenu, aby se spasily. Tím zásoby ty (často ještě při ochromené poptávce, protože současně za krise se zmenšily nebo vůbec se ztratily důchody) se znehodnocují a rozplývají. Pravidelně podnik se takovými zoufalými pokusy nezachráni a je nucen k úpadku, při kterém i jeho základní kapitál se nevýhodně vyprodává po zastavení provozu. Mnohé z těchto upadlých podniků byly totiž zbytečné a tedy po zastavení provozu jejich základní kapitál se skoro zcela znehodnocuje. Budovy a jiné pevné kapitály továren, které

nelze již udržovati v provozování, stávají se téměř bezcennými. Ano někdy nesvědomitá spekulace i vědomě se pouštěla do podniků předem již zoufalých a vyplývala na ně kapitály, když tím jen na čas vzbudila zdání budoucích úspěchů. Mnoho se také kapitálů proplytvá v kritických zmatcích, které by se daly zachovati při dostatečné rozvaze.

Ale ztráty kapitálové za krísi nejsou ani tak veliké jako vzájemné poruchy a ztráty v důchodech. Před vypuknutím krísi zvýšená podnikavost zvětšuje všechny důchody nebo aspoň jsou příznivé podmínky pro vzrůst všelikých důhodů: Podniky docílují vysokých zisků*) a na ziscích těch súčastňují se i kapitalisté. Při tom i zaměstnaní využítckují toho příznivého stavu, domohou se vyšších pracovních důhodů. Jestliže takové vzejetí podnikatelského provozování vztahuje se na široké obory a trvá delší dobu, zvyšují se i důchody jiných povolání (na př. důchody t. zv. svobodných povolání). [Nesmí se však zapomínati, že zvýšené důchody (pracovní a jiné, které s nimi souvisejí) jsou často jen *jmenovitě* vyšší, že se vyjadřují pouze vyššími peněžitými čísly, ale že reálně ještě vždy neznamenají vyšší důchod, jelikož při pravidelném zdražování za takového hospodářského rozmachu snad se za ně více nekoupí než dříve (ba někdy třeba i méně, když současně drahota byla větší, nežli vzrůst důhodů.)]

Když pak po přílišném přepětí podnikání a následkem nezřízených spekulací konečně propukne krise odbytová v širším rozsahu, zastavuje se provozování nejen v podnicích ztroskotalých, nýbrž zastavují nebo omezují se i podniky jiné následkem krísi úvěrních a bursovních, které skoro vždy za rozsáhlých odbytových krísi prudce a překotně skoro vybuchávají. Množství postižených podnikatelů, kapitalistů, spekulantů zvláště menších pozbývá při tom svých důhodů, ale nejvíce postiženi bývají zaměstnaní v těch podnicích, které krísi byly plně zasaženy. Mnoho jich ztrácí zaměstnání vůbec bez jakéhokoli přechodu a bez výpomoci, když byli činni v podnicích na čisto ztroskotalých; jiní jsou pak zaměstnání jen částečně a s menšími důchody. Přílišná nabídka práce od nezaměstnaných stlačuje pak pracovní důchody všeobecně. Objevuje se tu ona hrozná „*reservní armáda*“ nezaměstnaných (jak ji Marx nazval) a která, jak Lasalle ve svém železném zákonu mezdním vykládal, nedopouští, aby se mzda dělníková vyšinula nad existenční minimum. Ba právě za krísi klesají pracovní důchody vůbec pod existenční minimum, ano ztrácejí se zcela. [Lasalleův mezdní zákon a jeho neurčitost, relativnost, vysvětleny v dílu I., str. 108 a 109.]

Krise odbytové byly způsobeny přeplněním trhu a spádem cen. Po značné drahotě za rozpětí předkritického následuje náhlá, někdy i přílišná láce. Ale v tom právě vězí tragika pro důchody pracovní,

*) Ovšem, že zisky ty mohou býti jen zdánlivé a jdou pak na účet podnikového kapitálu. Jestliže při tom zvětšení všech možných důhodů ponouká se k spotřebnímu plýtvání a k rozmařilosti, tráví se tak i na účet kapitálů, které v krísi pak tím spíše selhávají. Akciová společnost na př. vyplácela vysoké dividendy, tučné tantiemy ano i četné sinekury vlastně z akciové listiny. Je pochopitelné, že takový podnik při nejmenším otřesu upadá a věřitelé nemohou se hojiti na akciovém kapitálu, když byl již dříve částečně sněden od správy a akcionářů vlastních, částečně vynaložen snad na neúčtečné věci a částečně ztrácí se v kritických pohromách.

že jejich vzrůstání za drahoty buď nic neprospívalo nebo malý zisk přineslo — jelikož často *zvýšení důchodů* bylo jen *číselné* (ve větším čísle peněz) a málo jen skutečné (reální ve větší kupní nebo nabývací síle)*) a že láce v krizi pak následující nebývá nic platna, jelikož důchodů pracovních tu již není nebo se aspoň ještě více uskovrnily než klesla hladina cenová.

Po krisích nastalá ochablost poptávky brzdí podnikavost tím spíše, že i úvěr se znesnadnil a uskovrnil utrpěnými ztrátami. Tím nezaměstnaností neubývá a nouze jen roste. Odbytu nepřibývá ani při malých cenách, jelikož se poptávka zmenšila. To se může jevití také v odvětvích, kterých se krise ani nedotkla. Teprve když po delší době zásoby se úplně spotřebují (při zmenšeném provozování), dostavuje se nová poptávka, vzpružuje ceny a přiměje zbylé podniky k novému provozování ano dostavují se zase zcela noví podnikatelé, když pozorují, že by se dalo značně vyzískati. Jestliže zisky se skutečně objeví, nezadrží žádná dřívější trpká zkušenost od toho, aby se trh za nějakou dobu zase nepřepřeloval, a aby se vyhnulo nové krizi. V určitých průmyslových odvětvích (v textilním, strojním, oděvním i v četných jiných pro všeobecnou spotřebu dodávajících) se krise skoro

*) To bývá tím více pravda, když často zvýšení důchodů pracovních bylo teprve vymáháno, protože *byla* drahota.

O důchodech pracovních a jejich zvyšování jest nutno širěji promluvití také vzhledem k poválečné všeobecné drahotě. Často bylo slyšeti, že tu drahotu způsobují hlavně požadavky pracujících o zvýšení důchodů. Pracovní důchody jsou prý provozováním (či jak se obecně říká výrobním) nákladem a tím tlačí jejich stoupání znova ke stoupání cen vůbec. Zvyšování mzd, zvláště když se stává všeobecným, je prý bez úspěchu, protože se vléluje hned v ceny zboží a za důchody zvětšene se pak na trzích ani nedostane více, nýbrž méně.

To usuzování je většinou *falešné*, správné je na něm nikoli, že by vyšší pracovní důchody byly *hlavním* podnětem ke zdražování, nýbrž arci to, že *jest jejich zvyšování nyní po válce bez úspěchu*, poněvadž *drahota je dávno vždy již předstihla*, dříve než o jaké zlepšení bylo usilováno.

Poválečná drahota je nyní už *hlavně* zaviňována pokleslou měnou; dříve byl *hlavnější* její příčinou *nedostatek*. A měna klesla tolik, že žádné skoro pracovní důchody jí nedostihly ani zdaleka svým stoupáním. Výpočet to ukazuje nejen pro střední, nýbrž i pro západní Evropu (pro Francii a Itálii). Nebyly tedy pracovní důchody reálně zvýšeny, jsou dosud zvláště u úředníků a zřízenců za pevný plat hluboko pod úroveň důchodů předválečných.

Ve Francii frank měl cenu sotva 0'06 š čili 6 centů amerických (ke konci 1920), kdežto před válkou byla cena jeho 19'3 centu, tedy 3 $\frac{1}{4}$ krát vyšší. Důchody pracovní se tam však jistě ani neztrojnásobily, ačkoli drahota je snad pateronásobná i vyšší pro současnou menší hojnost všeho potřebného zboží. [V Itálii klesla měna asi na pětinu.]

Ale ve střední Evropě podle stavu samé měny jsou pracovní důchody tak skrovné, že by nebylo potřebí pro drahotu se ani odvolávati na jakýkoli nedostatek zboží. V Německu 1 říšská marka má ceny nyní sotva 1 $\frac{1}{2}$ am. centu, kdežto před válkou stála asi 24 centů. Klesla tedy cena marky nejméně 16krát, ale žádné pracovní důchody se tam nezvýšily ani desateronásobně. V Československu 1 Kč má ceny asi 1 $\frac{1}{4}$ centu, kdežto před válkou byla přes 20 centů (20 $\frac{1}{4}$). Klesla tedy cena koruny skoro 17krát, ale důchody pracovní stouply nepoměrně skrovněji; u veřejných zřízenců asi jen troj- až čtyřnásobně (a to pouze pro rodiny s větším počtem dětí).

Pro ostatní státy středoevropské jsou poměry valutní mnohem desolátnější: V Rakousku a v Uhrách je koruna více než stokrát lacinější a v Polsku ještě vícekrát než před válkou. O nějakém stoupání jen zdaleka poměrném pro pracovní důchody nemůže tam býti řeči.

periodicky dostavují, nepředejde-li se jim koalicemi (kartely, syndikáty, trusty). Ale často ani mocné koalice krisím se nevyhnuly, ač je účinky jejich značně zmírnily.

O jisté dokázatelné přirozené zákonnosti v průběhu všech krisí nemůže být řeči; dosud ani nebylo vlastně světových všeobecných*) poruch ani ovšem nejsou periodicky určité. Avšak i dosavadní rozsáhlé místní krise jsou dostatečným průkazem, že podnikatelská soustava upravovaná t. zv. volnou konkurencí a ziskem kalkulovaným podle provozních nákladů a odbytových cen je vadnou, často velmi zmatečnou a bezpečně sociálně škodí; že jistě nejlépe nesplňuje převzatý úkol ukojovati účelně cizí potřeby lidské, aby zároveň tím i své vlastní a svých příslušníků potřeby (docílenými zisky) zaopatřila. Někdy tato honba za podnikatelským ziskem zlákala podnikatele ve spolku s kapitalisty, že najali zřízence i dělníky k provozování již napřed pochybenému, nutila je k nepoměrným (ano i k nesmyslným) nákladům a k plýtváním hmotnými prostředky a silami lidskými, až se pozdě uviděl konečný, nezbytný nezdár, když již nebylo obratu bez citelných ztrát a záluďných pohrom. Ztroskotali podnikatelé pro sebe nedocílili zisku, ano připravili kapitalisty o jejich jim uvěřené jmění a uvrhli do nouze a bídy najaté zřízence a dělníky, kteří jinde hned za krise a po ní nemohou najít práce, takže nikdo ze zúčastněných neunikl ze všeobecné té pohromy snad na úkor jiných. Nebylo tu vzájemného vykořisťování, bylo jen zmatečné jednání na základě nesprávných podniků nebo následkem nepředvídatelných konjunktur (spleti různých událostí). Vina není ani na podnikatelích ani na kapitalistech, nýbrž na nedostatecích celé soustavy nebo snad také vůbec v nedostatečnosti lidské.

Proti přílišné soutěži a přeplňování trhů mohou velmi dobře působiti koalice podnikatelské, které hledí nabýti zároveň řádného poučení o rozsahu potřeb a tedy i o pravděpodobné poptávce a odbytu. Tak by se snad dalo vyhnouti nejhorším zmatkům soukromé podnikatelské soustavy. Ale to jest již sociální zasahování (ač je stále ještě soukromého rázu) a nikoli požadovaná úplná individualistická (liberalistická) volnost regulovaná pouze sobeckými zájmy jednotlivcovými. Je dosti pochybno, zdali podnikatelé při roztržitém státní, která často propuká až i ve zjevné vzájemné branné nepřátelství, dovedli by v dostatečně mocných koalicích ovládnouti světovým trhem tak, aby aspoň nejvážnější nesrovnalosti mezi podnikatelským zaopatřováním a potřebou přestaly, aby velikých krisí nebylo neb aspoň aby se zmírnily a podstatně jich ubylo.

Není však také nijaké záruky, že by náhlým odstraněním nuyější podnikatelské soustavy a socialisováním jak spotřeby tak i jejího zaopatřování najednou se všechny zmatky při nezbytném ukojování potřeb daly odstraniti. Ani socialisování nezmohlo by rázem nynější roztržiténost lidskou a zděděná nepřátelství lidských společností zvláště kdyby i ve státě samém propukla třídní nenávisť, která by si myslila, že dovede vynutiti vše pouze nejkruťším násilím. Pro úplnou sociali-

*) Kromě po světové válce, kterážto krise však je krise nouzová, kdežto se pravidelně myslí na krise z nadbytku a přeplnění trhu.

sací spotřeby není ještě dosti nutných příprav; všecko, co v tom směru se konalo za války i po válce, byly sice nutné, ale málo promyšlené a zdařené pokusy sociální, aby se bída nejnižších tříd umírnila spravedlivějším rozdělením zmenšených zásob, které si společnost mohla pro *nezbytné* ukojování vyvlastnit. Ale zkušenosti s válečnými i poválečnými ústřednami v tom směru nemohly dosud nikde ospravedlniti náhlé a *úplně* odstranění podnikatelské soukromé soustavy nynější, pokud napřed nebylo propracovaného socialisačního plánu, který ovšem by bylo nutno napřed ještě vyzkoušeti.

Zádným způsobem však to *není věcí politických stran*, nýbrž celých společenských celků dohromady. Zvláště to nepůjde provésti pouhým náhlým rozvratem nynějších forem a hodnot, pokud za ně se nedá zavésti aspoň nějaká přibližná náhrada nová, která by schopna byla nejen statky přiměřeněji *rozdělovati*, nýbrž i potřebné *tvoriti* a snad i rozmnožiti všeobecnou spotřebu. To však nerozhodnou pouzí *neodborní* politici, to jest těžkým úkolem pro všechny znalce a bude teprve výsledkem pracných zkušeností i pokusů. Ani není dosud theorie, která by ten problém neklamně byla rozřešila pouhým logickým dedukováním. Všecky takové theorie měly snad své dobré poslání výchovné a agitační, aby získaly nejširší davy pro snahy emancipační. Splnily v tom směru své poslání, ale rozřešení socialisačního problému dosud nepodaly. Socialisační problém vězí v jednoduché jinak myšlené: Když pro lidstvo v tom počtu, v jakém nyní ho je na zeměkouli a v nejbližší příchůdku ještě bude, všech úkojných prostředků jest možno shledati nejen dosti pro každého, nýbrž i jakýsi (mírný) nadbytek, jak najíti způsob, aby každý, kdo splní svůj sociální úkol naň vznesený, měl aspoň na ukojení svých existenčních a nejzákladnějších kulturních potřeb? Jak odstraniti patrnou bídu velmi četných davů, kdy na světě se dá sehnati úkojných existenčních prostředků skoro více než dosti?

Ale to, jak jest se lehkou přesvědčiti, není pouze problémem národohospodářským, nýbrž *nejširě společenským*. Nemůže to býti vůbec správně řešeno ani v jednotlivém celku společenském o sobě, nýbrž *úplně uspokojivé* srovnání bylo by jen možné v řádně usjednocené lidské společnosti celé. V tom smyslu je jistě hmotná otázka sociální věci rozhodně mezinárodní a světovou. *Není to však pouhý zájem třídní, nýbrž společný zájem všeho demokratického lidstva*. Ani třídní zájmy hmotné pracovního dělnictva nejsou dosud všude shodné (v theorii se to snad zdá možným, ale v praxi jistě jsou rozdíly dosud nepřekonatelné). Uvažme jen stav dělnických hnutí v civilisacích západoevropských, kde dosud třídní seskupení se pořádně ani neprovedlo proti znamenitě disciplinovaným stranám socialistickým ve střední Evropě, které však při tom nejsou sjednoceny a které k tomu ocitají se vůči poválečnému vyčerpání a vůči všeobecné nouzi bez nejnutnějších prostředků (často i existenčních). Ale tím hůře se projevilo třídní vědomí hmotně pracujícího lidu ve východní Evropě, kde v záplavě železa, ohně i krve spotřebovány byly nečetné zásoby dřívější velmi nedokonalé hmotné organisace (carské, šlechtickovojské a čínovnické) a o nové nepostaráno ve víře jistě nepochopitelné, že bude vždy lze jen žiti ze zásob, o jichž dostatečné shromažďování se však

nikdo nepostaral. A zcela neuvědomělé jest dělnictvo ostatních mimo-evropských civilisací*) a společnosti nekulturní (ani Japonsko nevyjímaje). V mimoevropských civilisacích vlastně ani dělnictva není; jsou tam proti kastovně uzavřeným vládnoucím třídám jen tupé davy zvyklé na nejhorší nesvobodu a držené často v nejtrpčí bídě a v nejohavnějším otročení.

Je zvláštní, jak mohla vzniknouti víra, že úplným rozvratem dnešního evropského hmotného řádu, rozdělením všech (ve střední Evropě k tomu velmi nuzných) zásob a ubitím nedělnických tříd vznikne snad sám sebou již nový lepší pořádek. Ale zásoby rychle a dostatečně nedoplňované zvláště nyní po válce spotřebují se úzasně rychle do dna a k získání statků nových není dosud žádné rozumné komunistické organisace. Na tu dosud nikdo nepomyslel, leda že by to byla vojenská despotická kázeň, která používá nejkrutších trestů a nijakých nelidskostí se neleká. Je velmi pochybné, zdali takovými násilnostmi lze nejrychleji pracovati k nabytí nejnnutnějších úkojných prostředků při úplném rozvratu a při naprostém vyčerpání. *Lidským* ideálem to být nemůže. Každá diktatura nutně se zvrhá, tím spíše však diktatura, která se nebojí užiti nejhorších prostředků, která vyhlazuje při neposlušnosti celé osady bez jakékoli lítosti a bez rozdílu, že s několika vzdorujícími zahyne i většina neúčastných nevinných. Je hrozné, jak v takových davových rozvášněných revolucích právě životy lidské mívají nejmenší cenu, váží se jich méně než kteréhokoliv hmotného a nicotného statku.

[Zvláště úzasně jsou v Rusku kázeňské prostředky jako rukojmí vzaté ze zchytaných a vězňených příbuzných, kteří se bezcitně utracují, když se nepodařilo potrestati odpůrců; dále hlad a nepřídělování nejnnutnějších věcí těm, kteří bez odmluvy nedbají diktatorských rozkazů; hlavně však úplná bezstarostnost i bezcitnost k osudu těch ubohých, kteří se zdají diktatuře proletariátu zbytečnými nebo nepohodlnými, třeba by to byli i sami soudruzi z jejich třídy a třeba by to byla veliká většina obyvatelstva.]

Naprosto není schopen hmotnou sociální otázkou rozřešiti mocí proti ostatním jednotlivý stát sám, leda by si sám postačoval. Ale rozvratem a šířením jeho do sousedství hromadná bída jistě nepřestane, nýbrž naopak vzroste. Tím méně pro násilnou revoluci mohl by se rozhodnouti stát malý hmotným vydržováním odkázaný na hospodářské, obchodní i úvěrní styky se státy ostatními, z nichž mnohé země sousední jsou mu i zaryté nepřátelské. Kromě toho dosud ještě ke sporům a nesnázím hmotně sociálním připojují se nepřátelství národní i politická, které se nepodařilo do té doby zmociti. A právě za násilné revoluce, která by vyvolala kruté zmatky, mohlo by udušeno býti hnutí sousedními státy za pomoci všech domácích nesmířitelných odpůrců. [Československá republika nejméně by se hodila k těm pokusům rozvratným se svými nesjednocenými národnostmi, obklopená málo přátelskými sousedy, a to zvláště nyní, kdy bylo začato již s pronikavými sociálními reformami ve všech smě-

*) Spojené Státy, Australii, Nový Zeland a Jižní Afriku čítáme k civilisacím západoevropským; je to kultura anglosaská. Snad i některé republiky jihoamerické bude lze k tomu připojiti.

rech. Československo se svým naprosto demokratickým složením i zřízením mohlo by býti státem, který by se měl pokusiti smírným vývojem řešiti těžký problem *demokraticky* spravedlivého hmotného sociálního řádu. Snad by se mu tím podařilo také uklidniti rozbouřené dosud soužití národní ve vlastním území.]

66. Stav předválečného těžení a předválečná spotřeba v hlavních kulturních zemích.

Dodatkem k theoretickým rozborům o spotřebě a jejím zásobení je nutno podati aspoň přibližný přehled o předválečném těžení a o obecné spotřebě v nejdůležitějších evropských zemích a ve Spojených Státech. Nutno však napřed zdůrazniti, že statistická data na př. o zemědělských i jiných výtěžcích jsou nad míru nespolehlivá, *ano že snad často nejsou ani přibližně správná*. Statistická data o průmyslové výrobě jsou do jisté míry spolehlivá tam, kde lze výtěžky přísně kontrolovati finančními úřady, za příčinou zdanění (tedy u cukru, piva, líhu atd.), nebo kde se kontrolují z příčin důchodů mezdních jako při dolování (nyní také že je zavedena uhelná daň); nebo kde koalice podnikatelské musí míti přesný přehled o provozování a o celkových výtěžcích sjednocených podniků atd.). Ale kde není takové účinné kontroly, tam dosavadní statistické způsoby, jak se zjišťovalo podnikatelské těžení, špatně se osvědčily.

[Nejpádnejším příkladem prokázané nesprávnosti statistického vyšetřování hospodářského může býti úřední německá statistika o zemědělských výnosech a o spotřebě obilí v Německu před světovou válkou. Německo podle té statistiky sklízelo průměrně ročně (od r. 1911—1914) značně přes 250 mil. *q* obilí čisté (po srážce osevu) a dováželo k tomu ještě z ciziny asi 50—60 mil. *q* obilí potravinového (pšenice) i krmného (ječmene, kukuřice i ovsa pro dobytek). Podle těchto statistických udání byla by německá spotřeba obilí *na každého obyvatele* průměrně ročně tak stačila, že by se dostávalo asi 370 *kg* z vlastní úrody a o něco méně než 90 *kg* z cizích úrod (dohromady asi na obyvatele 460 *kg* průměrně ročně). Při tom nutno arci podotknouti, že ječmen, oves a z ciziny přivezená kukuřice nebyly před válkou vůbec pro lidskou potravu určeny.

Po vypuknutí války Německo: ovšem bylo odkázáno na své vlastní obilí, ale to bylo bohatě vyváženo zákazem skrmovati obilí a nezpracovati ho k výrobě lihovin a k jiné výrobě v zemědělském průmyslu. Z vlastní úrody byl by měl tedy každý německý obyvateľ asi 1 *kg* obilí denně k výživě, z čehož by se bylo dalo vytěžiti nejméně na den aspoň 700 až 750 *g* mouky a jiných potravních mlynářských výrobků. I když se počítá zvýšená za války spotřeba vojenská! (zvláště také vojenských koní) — a že zemědělci neodvedli úplně správně své dávky k vyživování všeobecnému, není možno nijak vysvětliti, že úrody v Německu pak nestačily ani k denní dávce 250 *g* pro každého obyvatele. *Tedy zbyla z válečných obilních úrod německých na výživu asi čtvrtina z toho, co by byly vydaly domácí úrody předválečné*, jak statisticky byly zjišťovány. (Na denní dávku 250 *g* obilí bylo by potřeba jen něco přes 60 mil. *q* obilí.)